

**SELİM ASLANTAŞ, OSMANLIDA SIRP İSYANLARI:
19. YÜZYILIN ŞAFAĞINDA BALKANLAR, İSTANBUL:
KİTAP YAYINEVİ, 2007, 248S**

Aşkın KOYUNCU*

19. yüzyıl başlarında Osmanlı hükümeti, Rumeli’de ayanların gücünü kırmaya, Dağlı/Kırcalı eşkıyasını bertaraf etmeye ve merkezi otoritesini güçlendirmeye çalışırken, İstanbul’da Sultan III. Selim’in (1789–1807) başlattığı reform hareketine ve Nizam-ı Cedid’e karşı yeniçeri ve ulemanın muhalefetini kırmaya çalışıyordu. Bu sıralarda Balkanlarda Ortodoks Osmanlı tebaası ise milliyetçilik düşüncesinin giderek güçlendiği ve ulus devletlerin kurulması ile sonuçlanacak olan yeni bir döneme girmiş bulunuyordu. Balkanlarda *imparatorluğun en uzun yüzyılı* bu ortamda başladı.

Değişik etnik gruplara göre farklı tarihsel dinamiklere ve gelişmelere sahip olmakla birlikte, Balkanlarda ulus devletlerin kurulması süreci, Osmanlı Devleti’nin zayıflaması ve devletlerarası güç dengelerinin değişmesi, Balkan halkları arasında aydınlanma düşüncesinin ve milliyetçiliğin yayılması, isyanlar, Rusya, Avusturya, İngiltere ve Fransa’nın bölgedeki politikaları ve müdahaleleri gibi etkenler etrafında gelişmiştir. Balkan halklarının ulusal bağımsızlık çabalarını göz ardı etmemekle birlikte, ulusal bağımsızlık ve otonomide Osmanlı-Rus savaşlarının belirleyici bir rol oynadığı aşikârdır. Nitekim Balkanlarda 1804–1878 yılları arasında meydana gelen isyanlar ve Osmanlı-Rus savaşları sonucunda Sırp, Yunan, Romen, Karadağlı ve Bulgarlar bağımsız ya da otonom devletlere kavuşmak suretiyle imparatorluktan ayrılmışlardır.

Balkan tarih yazıcılığında 18. yüzyılın ikinci yarısı ve 19. yüzyıl başları “ulusal uyanış dönemi” olarak ele alınır. 1804 Şubatında Şumadiya ormanlarında Kara Yorgi (*Giorgije Petroviç/Crni Giorgije/Karađorđe*) adlı bir domuz tüccarının önderliğinde başlayan Sırp isyanları ise Balkan halklarının Osmanlı İmparatorluğuna karşı başlattıkları ulusal bağımsızlık mücadelelerinin

---

* Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

ilk örneği olarak kabul edilir. Sırp isyanlarının niteliği üzerinde akademik tartışmalar devam etmekle birlikte, isyanların gerek Osmanlı, gerekse Sırp ve daha geniş ölçekli olarak Balkan tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olduğu şüphe götürmez. Buna karşılık, Sırp isyanları Türk tarih yazıcılığının ihmal ettiği konuların başında gelmektedir.

Selim Aslantaş'ın, Kitap Yayınevi'nden çıkan Sırp isyanları ile ilgili monografik eseri bu alanda önemli bir boşluğu dolduracak niteliktedir. Yazarın kaynakları arasında Başbakanlık Osmanlı Arşivinden konu ile ilgili orijinal Osmanlıca vesikaların yanı sıra Türkçe, İngilizce, Almanca ve Rusça eserler dikkat çekicidir. Ancak asıl vurgulanması gereken ve bu eseri farklı kılan husus, eserin akademik zenginliğinin yanı sıra yazarın Sırpça-Hırvatçaya olan derin vukufu ve isyanlarla ilgili arşiv belgeleri, hatırat ve geniş bir literatürden yararlanarak Sırp isyanlarının oluşum ve gelişim sürecini analitik bir surette ortaya koymasıdır.

Sırp bağımsızlık sürecinde üç aşama gözlemlenmektedir. İlki Kara Yorgi'nin önderlik ettiği Birinci Sırp İsyanı (1804–1813) ile Miloş Obrenoviç'in (Miloš Obrenović) liderliğindeki İkinci Sırp İsyanını (1815) içeren *ayaklanma dönemi*dir. 1815–1833 yıllarını kapsayan ikinci aşamada Sırp mücadelesinin hem önderliği hem de mücadele tarzı değişmiş, 1815 isyanının lideri Miloş Obrenoviç 1817'de Kara Yorgi'yi öldürterek Sırp hareketinin hâkim aktörü haline gelmiş ve selefinde olmayan siyasi-diplomatik yeteneklerinin de yardımıyla 1830 Eylül'ünde Sırp'ların başknezi olmuştur. Üçüncü aşamada ise II. Mahmud'un fermanıyla (1833) içişlerinde bağımsız özerk bir knezlik (Sırbistan Eمارeti) kurulmuş ve bu knezlik 1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi sonunda imzalanan Berlin Antlaşması (1878) ile bağımsız bir ulus devlet statüsüne kavuşmuştur. Yazar, Sırp bağımsızlık sürecinin *ilk aşamasını* incelediği çalışmasında isyanların sebepleri, dinamikleri; Osmanlı İmparatorluğu'nun isyana bakışı, isyan karşısında zamanla değişen siyaseti, isyanı bastırmak için kullandığı müdahale araçları, bu araçların başarıları ya da başarısızlıkları; Avrupa devletlerinin isyan karşısındaki siyasetleri, devletlerarası gelişmelerin bu siyasetlere yaptığı etkileri incelemiştir. Eser beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Sırbistan'da Osmanlı hâkimiyetinin doğası, sosyal ve ekonomik yapı ve Osmanlı hâkimiyetinin geçirdiği dönüşüm ele alınmıştır. İkinci bölümde, merkezî otoritenin zayıflaması sonucunda yeniçeri dayılarının Sırp reayası üzerindeki tagallübü ve isyan arifesinde Semendire sancağında genel durum ortaya konulmuştur. Üçüncü bölümde, Sırp isyanlarının ilk safhası (1804–1806) incelenmiştir. Dördüncü bölümde isyanın ikinci safhası (1807–1813) ele alınmış ve 1806'da başlayan Osmanlı-Rus

savaşının isyanın gelişimi ve niteliği üzerindeki etkisi tahlil edilmiştir. Beşinci bölümde ise 1815'te patlak veren ikinci Sırp isyanı ya da bir başka deyişle Miloş'un isyanı ele alınmıştır.

Sırp isyanlarının izahında Sırp, Balkan ve Batı historiografisinde üç temel yaklaşım söz konusudur: Birinci görüş Sırp isyanlarını milliyetçilik ilkesinden beslenen ulusal bir bağımsızlık hareketi olarak değerlendirir. Bu görüş ilhamını kilise, manastırlar ve ruhban sınıfının din, dil ve geleneklerin koruyucusu olarak ulusal kimliği ve ortaçağ hatıralarını canlı tuttuğu, keza pastoral hayat tarzı (zadruga), *Türk esaretine* karşı mücadele eden haydutlar (hajduci) ve nesilden nesile aktarılan halk türkülerinin (pesma) Sırp bilincini muhafaza ettiği düşüncesinden almaktadır. Bu yaklaşımı benimseyen tarihçiler, ulusal bir programın geliştirilmesinde aydın sınıfına (papaz, tüccar, öğrenci) ve batılı fikirlerin naklinde tüccarlara özel bir önem atfederler. İkinci ve Marksist görüş isyancıların sosyal tabanına ve sınıfsal karakterine vurgu yaparak ayaklanmanın bir demokratik burjuva devrimi olduğu iddiasında olup, zaman zaman isyanın ulusal nosyonlarına da vurgu yapar. Bu yoruma göre ayaklanma kırsal kökenli kişilerin önderliğindeki bir orta sınıf hareketidir. Sırp tarih yazıcılığının pek itibar etmediği üçüncü görüşe göre ise, Sırp isyanları Osmanlı tarihinde örneklerine daha önce de rastlanan, milli hedeflerden yoksun bir köylü ayaklanmasıdır. Bu görüşteki tarihçiler, Sırbistan'da milliyetçiliğin doğuşuna yol açacak düzeyde yeterli iç dinamiğin olmadığı iddiasıyla *ulusal uyanış* gibi romantik tasarımları reddettikten başka, isyan arifesinde Sırbistan'da ciddi anlamda sosyal farklılaşma yaşanmış bir köylü toplumu olmadığından hareketle ayaklanmanın Marksist yorumuna da karşı çıkmaktadırlar.

Bu görüşlerden ilk ikisine katılmayan Selim Aslantaş, sıradan bir köylü ayaklanmasının nasıl ulusal bir ayaklanmaya evrimleştiğini kronolojik olarak göz önüne sermektedir. Yazara göre, toprak yönetiminin bozulması ve çiftliklerin yaygınlaşmasının yanı sıra 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı, Balkanlar'da merkezi otoritenin büyük ölçüde ortadan kalkmasına yol açmış ve bölge halkları baskıcı yerel nüfuz gruplarının ve ayanların fiili yönetimi altına girmiştir. Bu nedenle isyan Sırbistan'da bozulan sosyal ve ekonomik düzene bir tepki olarak başlamıştır. Selim Aslantaş, Vidin ayanı Pazvandoğlu Osman'ın desteğini alan Belgrad dayılarının keyfi idaresine ve suiistimallerine karşı ayaklanan Sırpların, başlangıçta bağımsızlık gibi bir amaç ve programları olmadığını ve isyanın ilk aşamasında sultana bağlılıklarını bildirerek yeniçerilere karşı mücadele ettiklerini, hatta bu nedenle İstanbul'dan destek gördüklerini belirterek Hacı Mustafa Paşa zamanındaki adil idarenin (1793-1799) yeniden kurulmasını hedeflediklerini ortaya koymuştur.

Ayaklanmanın uzaması ve 1806–1812 Osmanlı-Rus Savaşı ile birlikte Rusya'nın asileri desteklemeye başlaması üzerine Sırp meselesi yerel niteliğini kaybederek 1807'den sonra devletlerarası bir sorun haline gelmiş ve asiler, sosyo-ekonomik taleplerine otonomi isteğini de eklemişlerdir. Böylece ayaklanmanın niteliği ve karakteri değişerek Sırp isyanı ulusal bir boyut kazanmış ve Bükreş anlaşması (1812) ile devletlerarası bir anlaşmaya konu olmuştur. Asilerin Osmanlı tekliflerinden tatmin olmaması üzerine Hurşid Paşa komutasında sevk edilen Osmanlı ordusu, 1813'te isyanı bastırılmış ve Sırbistan'ı itaat altına almıştır. Ayaklanmanın lideri Kara Yorgi ise Avusturya'ya kaçmıştır. Yazara göre İkinci Sırp isyanı, Belgrad Muhafızı Süleyman Paşa'nın reaya üzerindeki *zulüm* ve *teaddisi* ile Sırbistan'da köylünün topraksızlaşması anlamına gelen çiftlikleşmenin yeniden önünü açmasının sonucudur. İkinci Sırp isyanı 1815'te Miloş Obrenoviç önderliğinde başlamıştır. Ancak, Avusturya'dan umduğu desteği alamayan Miloş, *Sultanın sadık bir kulu* olduğu beyanıyla Babiâli ile uzlaşma yoluna gitmiştir. Yazarın da vurguladığı üzere Miloş'un diplomatik manevrası sonucunda Babiâli, Sırp'ların Süleyman Paşa'nın azli, isyana katılanların affı, vergilerin knezler tarafından toplanması, nahiyelerde mütesellimlerin yanında birer knez ikamet etmesi, Belgrad'da ikamet etmek üzere on iki knez seçilmesi ve reyanın işlerine bakacak bir kançılara açılması gibi taleplerini kabul etmiştir. Böylece ikinci isyan da kısa sürede sona ermiş ve Miloş, bütün knezlerin üzerinde bir konuma sahip olmuştur. Sırp meselesinin ilk aşaması bu suretle tamamlanmış ve Miloş'un, 1817'de Sırbistan'a dönen Kara Yorgi'yi öldürtmesi onu Sırp hareketinde rakipsiz bırakmıştır.

Sırp otonomisi (1833) ve bağımsızlığında (1878) Ortodoksluk ve Slavlık hisleri ile hareket eden Rusya'nın Balkan politikası ve Osmanlı ordularının Rus savaşlarında aldığı yenilgilerin rolü yadsınamaz. Ancak, Sırp bağımsızlık sürecinin en önemli evresi şüphesiz ayaklanma dönemidir. Sırp isyanları yazarın deyişleyle modern Sırp toplumunun siyasi, askeri, ekonomik ve sosyokültürel yapıları üzerinde önemli etkiler yapmıştır. Bunun yanı sıra ülkedeki Müslüman nüfusun tasfiyesine sebep olmuştur. Ayrıca, Sırp toplumunun sivil temelleri henüz oluşmadığı için isyanlar haydutlar ve militer grupların yükselmesine yol açmıştır. Nitekim 19. yüzyıl boyunca Sırbistan'a hükmeden Karacorçeviç ve Obrenoviç hanedanları tamamen isyanların ürünüdür. Birinci isyanın lideri Kara Yorgi, modern Sırp tarihinin en meşhur siması olarak yükselmiş, hakkında romanlar, tiyatro oyunları yazılmış, filmler çevrilmiş ve kahramanlıklarına türküler söylenmiştir. Sırp'lar arasında Kara Yorgi kültü hâlâ etkisini sürdürmektedir.